

FRANZ WERFEL

Els quaranta dies del Musa Dagh

Traduït de l'alemany per Ramon Monton

Edicions de 1984
Barcelona

que accentua l'harmonia del seu aspecte, li respon, en perfecte alemany:

—Sento un gran respecte pels alemanys que són, sens dubte, el poble més sorprenent del món. En aquesta guerra han aconseguit fer coses insuperables. Personalment sempre m'alegro de poder rebre al meu despatx un alemany.

El pastor Lepsius sap perfectament que Enver Paixà va defensar el partit francès al Comitè (i potser encara el defensa en secret) i que es va oposar durant molt de temps a participar a la guerra al costat dels alemanys en comptes de fer-ho al bàndol aliat. Però, com que ara aquesta qüestió és irrellevant, Lepsius continua el prudent intercanvi de fórmules de cortesia:

—Vostra Excel·lència té un gran nombre de devots admiradors a Alemanya. Tothom espera que dugui a terme accions decisives.

Enver parpelleja i fa un petit gest amb la mà, com per rebutjar les exigències que impliquen aquestes mostres d'adulació. Després, guarda un silenci que sembla que digui: «I ara, amic meu, espavila't tot sol per fer-me arribar on t'has proposat». Lepsius es gira cap a la finestra i fa com qui escolta, encara que no se senti res més que els llunyans xiulets i drings del trànsit del Bòsfor.

—He pogut observar que aquí, a Istanbul, regna una atmosfera d'entusiasme i sobretot avui hi ha una exaltació impressionant.

El general decideix pronunciar amb la seva veu agradable però indiferent una frase en l'estil de les proclames patriòtiques:

—La guerra és dura, però el nostre poble sap el que ha de fer.

Primera escomesa de l'alemany:

—¿A l'interior també, Excel·lència?

Enver mira a l'horitzó, amb posat satisfet.

—Naturalment, a l'interior s'estan produint grans esdeveniments.

—Excel·lència, estic al corrent d'aquests grans esdeveniments.

El ministre de la Guerra sembla que no l'ha entès bé i fa un gest de lleugera sorpresa. Tenint en compte que és el personatge principal d'un gran imperi, té un to de pell excepcionalment juvenil.

—La situació millora cada dia al front del Caucas. Parlar de l'exèrcit del sud de Djemal i del seu compatriota Kress seria encara força prematur.

—Me n'alegro molt, Excel·lència, però quan parlava de l'interior no em referia pas a la zona de guerra, sinó als pacífics *vilaiets*.

—Quan un estat està en guerra, totes les seves províncies són, si fa no fa, zona de guerra.

La frase conté un lleuger èmfasi, expressat com de passada. L'intent d'escaramussa, per tant, no resulta gaire favorable per al pastor, que decideix procedir a un atac frontal:

—Vostra Excel·lència ja deu saber que no he vingut per una qüestió personal, sinó com a president de la Societat Alemanya d'Orient, a la qual haig d'informar sobre uns incidents determinats.

Enver parpelleja, sorprès. ¿Què és això de la Societat Alemanya d'Orient?

—El Ministeri d'Afers Exteriors i fins i tot el canceller del Reich demostren el més viu interès per la meva missió. Quan torni oferiré una conferència al Reichstag sobre la qüestió armènia per tal que els diputats i la premsa en tinguin coneixement.

Enver Paixà, que escolta el seu interlocutor amb estudiada paciència mentre mira el terra, aixeca el cap en sentir les paraules *qüestió armènia*. El disgust d'un nen malcriat a qui la gent gran sempre molesta amb les mateixes ximpleries enfosqueix per un instant com un núvol el seu rostre, però de seguida recupera la calma, mentre que Lepsius ja sent com el cor se li desboca.

—He vingut a veure Vostra Excel·lència en un estat de

profunda preocupació, però estic convençut que un guerrer de la vostra categoria, un heroi, no farà res que pugui enfosquir el seu prestigi davant de la història.

—Ja sé, senyor Lepsius —comença a dir Enver Paixà amb benèvola indulgència—, que ha vingut aquí i que ha demanat aquesta audiència per informar-se sobre aquesta qüestió. I, encara que tinc mil assumptes que reclamen la meua atenció, estic disposat a dedicar-li tot el temps que sigui necessari per facilitar-li la informació que desitja.

Lepsius agraeix l'oferta amb mostres de profund agraïment.

—Des que els meus amics i jo hem assumit la direcció del govern —comença a dir el general—, sempre ens hem esforçat per tractar el poble armeni amb totes les consideracions possibles i el més estricte respecte a la justícia. Entre nosaltres hi ha antigues convencions que s'han de respectar. Els seus amics armenis van acollir la nostra revolució amb el més absolut dels entusiasmes i ens van dedicar tots els juraments de fidelitat imaginables, però després els han trencat, aquests juraments. Hem fet els ulls grossos mentre ens ha estat possible, mentre la nació otomana, el poble sobirà, no estava en perill. Al capdavant vivim a Turquia, ¿oi? Quan, després del començament de la guerra, es van multiplicar els casos d'alta traïció i les opinions subversives, quan el nombre de desertors va augmentar terriblement, quan els successos van agafar el caire d'oberta sublevació, i em permeto recordar-li la gran revolta de Zeitun, llavors ens vam veure obligats a prendre certes mesures perquè, si no, hauríem perdut el dret d'anomenar-nos un govern popular i de dirigir la guerra.

Lepsius assenteix amb el cap com si estigués gairebé convençut.

—¿I en què consistien exactament, Excel·lència, els casos que la justícia va determinar que eren crims d'alta traïció?

Enver fa un gest ampli amb la mà, com si el nombre de delictes fos incalculable.

—Conspiració amb Rússia. L'elogi de Sazonov als arme-

nis a la дума de Sant Petersburg ja n'és una prova força evident. A més, han conspirat amb França i Anglaterra. Intrigues, espionatge... totes les maquinacions imaginables!

—¿I s'han iniciat processos regulars en aquests casos?

—Consells de guerra, naturalment. Al seu país tampoc no actuarien d'una altra manera. Fa poc es van pronunciar quinze sentències de mort relacionades amb els casos més greus, i els culpables van ser executats públicament.

«Quina barra», pensa Lepsius, es tira cap enrere i procura dissimular com li tremola la veu:

—Pel que sé, aquests quinze armenis van ser detinguts molt abans de la guerra. Per tant, difícilment podien ser culpables d'alta traïció segons la llei marcial vigent.

—Nosaltres, que hem viscut una revolució —respon el general apartant-se del tema amb la jovialitat d'un nen que ha recordat una entremaliadura molt divertida—, sabem perfectament què cal fer en aquests casos.

Lepsius reprimeix unes quantes expressions gruixudes sobre la revolució, s'aclareix la veu i formula una nova pregunta:

—I els notables i intel·lectuals armenis que ha fet detenir a Istanbul i deportar immediatament, ¿també estan acusats d'alta traïció?

—Suposo que deu comprendre que no podem tolerar la presència de potencials traïdors tan a prop del front dels Dardanels.

Johannes Lepsius no el contradiu pas, però, en un brusc cop de geni, es llança damunt de la qüestió principal:

—¿I Zeitun? Li demano, Excel·lència, que sigui tan amable de fer-me saber la seva opinió sobre Zeitun.

La magnànima amabilitat d'Enver Paixà adquireix un lleu to de solemne acritud:

—La sublevació de Zeitun és una de les revoltes més grans i infames de la història de l'imperi Otomà. Per desgràcia, l'enfrontament amb els insurgents ha costat moltes baixes a les nostres tropes, tot i que no n'hi puc dir el nombre exacte de memòria.

—Les informacions sobre Zeitun de què dispo són molt diferents de les de Vostra Excel·lència —afirma Lepsius, parlant amb dificultat a causa de la indignació que sent—. Les meves informacions no parlen de cap mena de sublevació per part de la població local, sinó de mesos de repressió i de provocacions exercides per les autoritats del districte i el *sandjak*, i d'un incident menor que s'hauria pogut dominar amb un desplegament policial important, mentre que l'enviament d'uns quants milers de soldats fa pensar més aviat en una intervenció premeditada a qualsevol persona imparcial.

—Li han facilitat informacions equivocades —diu el general, sense perdre la calma—. ¿Puc preguntar-li quines són les seves fonts d'informació, senyor Lepsius?

—N'hi esmentaré unes quantes, però ja l'avisó que cap de les meves fonts és armènia. En canvi, he consultat memoràndums precisos de diversos cònsols alemanys i també dispo de les notes d'uns quants missioners que van ser testimonis oculars dels successos més terribles i, finalment, he rebut un informe exhaustiu de la situació redactat per l'ambaixador nord-americà, el senyor Morgenthau.

—El senyor Morgenthau —va observar Enver amb insolència— és jueu, i els jueus sempre defensen fanàticament les minories.

Aquesta frívola impertinència deixa Lepsius garratibat, amb les mans i els peus glaçats:

—No es tracta de Morgenthau, Excel·lència, sinó dels fets. I els fets no pot negar-los encara que vulgui. Cent mil persones ja han estat desterrades. Les autoritats parlen només d'un canvi de residència, però suposo que es tracta, per no dir una altra cosa, d'un ús incorrecte de les paraules. ¿Com es pot enviar d'un cop de ploma un poble d'agricultors, d'artesans, de ciutadans, de persones cultes a les estepes de Mesopotàmia, a un desert sense límits, que fins i tot eviten les tribus beduïnes? I el pitjor és que fins i tot aquest objectiu no és més que un estratagema, perquè les autoritats organitzen les deportacions de tal manera que, durant els primers vuit dies

de marxa, els pobres desgraciats es moren de gana, de set o es tornen bojós; els joves i els homes més febles són assassinats pels kurds, els bandits o els mateixos militars, i les noies joves i les dones pateixen tota mena d'abusos i ultratges...

El general l'escolta amb la més amable atenció, però el seu rostre cansat expressa l'avorriment pel fet d'haver de sentir la mateixa història una dotzena de vegades al dia i sembla més interessat pel puny de camisa que fa sortir de la màniga amb la seva mà femenina.

—Són fets molt lamentables! Però l'alt comandament d'un gran exèrcit és responsable de la seguretat en la seva zona militar.

—La zona militar! —cria Lepsius, però de seguida es domina i intenta imitar el to relaxat d'Enver—. Aquesta és l'única novetat. La resta, Zeitun, l'alta traïció, les intrigues, tot això ja havia existit. Abdul Hamid va utilitzar aquestes estratègies de manera magistral quan es tractava de fer-ho creure als armenis. Sóc més gran que vostè, Excel·lència, i ho vaig viure en persona. Però, quan penso en les deportacions actuals, gairebé m'haig de disculpar amb el vell pecador, perquè era un aprenent, una criatura inofensiva en comparació amb els nous mètodes. I el seu partit, Excel·lència, va conquerir el poder perquè volia substituir l'època sanguinària del vell soldà per una era de justícia, unitat i progrés. D'altra banda, d'aquí ve el nom del seu comitè.

Era un atac audaç i irreflexiu. Johannes Lepsius esperava que, en qualsevol moment, el ministre de la Guerra s'aixecaria i posaria fi a l'entrevista. Però Enver es queda assegut tranquil·lament i ni una ombra enfosqueix la seva permanent amabilitat. Fins i tot s'acosta al seu interlocutor i li diu, en to confidencial:

—Permeti'm que li faci una pregunta, senyor Lepsius. Alemanya, per sort, no té pràcticament enemics interns. Però, suposant que les circumstàncies canviessin i en tingués, per exemple, els francoalsacians, els polonesos, els socialdemòcrates o els jueus, però en un gran nombre, en aquest cas, senyor

Lepsius, ¿no aprovaria qualsevol mètode per alliberar d'enemics interiors una nació en guerra i assetjada per tota mena d'enemics externs? ¿Trobaria tan cruel que algú agrupés nuclis de població perillosos i els enviés a regions allunyades i desertes?

Johannes Lepsius es va haver d'agafar les mans per no aixecar-les, escandalitzat.

—Si els dirigents del meu poble —exclama, amb la veu alterada— actuessin d'una manera tan injusta, il·legal i inhumana —va estar a punt de dir «gens cristiana»— contra els seus compatriotes d'una altra ètnia o orientació ideològica, immediatament renegaria d'Alemanya i m'exiliaria a Amèrica!

Enver Paixà parpelleja lentament:

—Que trist per a Alemanya si hi ha més persones que pensin com vostè. Això demostra que al seu poble li falta la força suficient per imposar sense limitacions la seva voluntat nacional.

Arribat aquest punt de la conversa, el pastor Lepsius va començar a sentir un immens cansament provocat per la sensació que, en certa manera, aquell home petit i impenetrable tenia raó. Així, la implacable saviesa d'aquest món s'imposa sempre a Jesucrist. Però el pitjor de tot era que els arguments d'Enver van influir en les conviccions de Johannes Lepsius i en van afeblir la força combativa. De cop, es va sentir aclaparat pel destí incert de la seva pròpia pàtria, i per això va xiuxiuejar:

—La comparació no és encertada.

—D'acord, no ho és, però en benefici nostre. Perquè nosaltres, els turcs, tenim cent vegades més dificultats per subsistir que els alemanys.

Lepsius, angoixadament distret, va brandar un mocador com si fos una bandera blanca i va sentenciar:

—En aquest cas no es tracta de protegir-se d'un enemic intern, sinó de l'extermini sistemàtic d'una altra nació.

Va pronunciar aquesta frase amb veu fosca i a batzegades, mentre la seva mirada, que ja no podia suportar més la tranquil·litat d'Enver, es passejava pels quadres d'herois del

gabinet. ¿Aquell d'allà no era monsenyor Sawen, el patriarca? Lepsius es va adonar que havia arribat el moment de parlar d'«economia». Ràpidament, va recuperar les forces i va afegir:

—Excel·lència, no sóc tan impertinent que em pensi que tinc dret a fer-li perdre el temps amb converses banals. Si m'ho permet, li recordaré diversos inconvenients que potser no ha tingut en compte a causa de les múltiples obligacions que comporta ser el general en cap. Conec l'interior del seu imperi, Anatòlia, Cilícia i Síria, segurament millor que vostè mateix, ja que he hagut de treballar durant molts anys en aquestes regions en condicions molt dures —a partir d'aquí va desenvolupar la seva teoria amb frases ràpides, perquè comprenia que se li acabava el temps—. Sense el poble armeni, l'imperi turc està perdut des dels punts de vista econòmic i cultural i, en conseqüència, també militar. ¿Per què? I suposo que no cal que parli del comerç, que en un noranta per cent està en mans cristianes, i Vostra Excel·lència sap tan bé com jo que tota la importació està gestionada per empreses armènies i una de les necessitats més essencials en temps de guerra, la distribució de matèries primeres i de productes industrials, només pot ser assumida per aquestes empreses, com per exemple la del successor d'Awetis Bagradian, que té sucursals, oficines i representats en dotze ciutats europees. Sens dubte, és molt més fàcil destruir una organització com aquesta que substituir-la per una altra. I, pel que fa a l'interior de l'imperi, ja fa anys que vaig comprovar personalment en els meus viatges que l'agricultura dels armenis a Anatòlia era infinitament més productiva que la dels petits camperols turcs. En aquella època, els armenis de Cilícia ja havien fet portar d'Europa centenars de trilladores i tractors de vapor, amb la qual cosa els turcs van tenir un pretext magnífic per a les seves matances, perquè no només van assassinar deu mil persones a Adana, sinó que també van destrossar les trilladores i els tractors de vapor. Aquest i no cap altre és el motiu de tot el mal. El poble armeni, que constitueix el segment més cultivat i actiu de la població otomana, s'esforça des de fa dècades per fer progressar

l'imperi des d'una economia molt primitiva a una agricultura més moderna i a una incipient industrialització. I, precisament per aquesta lloable activitat emprenedora, són perseguits i destruïts per les forces venjatives de la brutal desídia. Suposem, Excel·lència, que els oficis, l'artesanía i la indústria local, que a l'interior del país exerceixen només els armenis, fossin confiats als turcs. ¿Però qui podrà substituir els molts metges armenis que han estudiat a les millors universitats europees i tenen cura dels malalts otomans amb la mateixa diligència que dediquen als seus compatriotes? ¿I com es poden substituir tots els enginyers, advocats i professors especialitzats que fan progressar incansablement el país? És possible que Vostre Excel·lència em respongui que, si és necessari, també es pot viure sense intel·lecte, però no es pot viure sense estómac. I ara precisament hi ha qui pretén extirpar part de l'estómac de Turquia i espera sobreviure a l'operació.

Enver Paixà escolta respectuosament el discurs de l'altre amb el cap decantat. Tota la seva persona conserva un aire impecable, elegant, sense ni una sola arruga, com el seu uniforme, encara que una lleugera timidesa atenuï el conjunt. En canvi, el pastor havia perdut la calma, suava, portava la corbata rebregada i les mànigues de la jaqueta se li havien arromangat. El general va encreuar les cames curtes però esveltes, modelades per les seves botes de muntar brillants.

—¿Em parla d'estómac, senyor Lepsius? —diu, somrient amb deferència—. Doncs la veritat és que Turquia potser tindrà un estómac molt feble després de la guerra.

—Ja no tindrà estómac, Excel·lència.

Sense immutar-se, el generalíssim continua dient:

—El poble turc són quaranta milions de persones. Posi's en el nostre lloc, senyor! ¿No és un pla polític ambiciós i digne reunir aquests quaranta milions i fundar un imperi nacional que representi algun dia a Àsia el mateix paper que té Alemanya a Europa? L'imperi espera; només hem d'agafar-lo. Entre els armenis hi ha una quantitat alarmant d'intel·lectuals. ¿Vostè és realment un amic d'aquest intel·lectualisme, senyor

Lepsius? Jo no! Nosaltres, els turcs, no tenim gaires intel·lectuals, però som una raça antiga i heroica que estem destinats a fundar i dominar aquest gran imperi. Per tant, pensem apartar tots els obstacles que ens ho impedeixin.

Lepsius es va agafar les mans convulsivament, incapaç de dir ni una sola paraula. Aquell nen malcriat i juganer era l'amo absolut d'una potència mundial. El seu cap petit, ben modelat i seductor, sumava xifres que només podien sorprendre qualsevol persona ben informada. Per tant, era inútil que intentés enganyar el pastor, perquè ell sabia perfectament que a Anatòlia amb prou feines hi havia sis milions de turcs de pura raça. I, encara que estengués els seus càlculs al nord de Pèrsia, al Caucas, a Kaixgar i al Turquestan, fins i tot comptant els pobles turcs que vivien en tendes i els vagabunds que robaven cavalls en una extensió estepària gran com la meitat d'Europa, era impossible arribar ni als vint milions. Tot plegat no eren més que somnis engendrats pel narcòtic del nacionalisme. Alhora, però, el pastor sentia una mena de compassió per aquell déu de la guerra tan fràgil, per aquell Anticrist tan pueril. És per això que, de sobte, Johannes Lepsius li parla amb veu tranquil·la i sapiencial:

—O sigui que té la intenció de fundar un nou imperi, ¿oi, Excel·lència? Però tindrà el cadàver del poble armeni als fonaments. ¿Vol dir que això els portarà bona sort? ¿No podria buscar alguna forma més pacífica d'aconseguir els seus objectius?

En aquell moment, per primera vegada, Enver Paixà li revela la pura veritat. Ja no somriu ni manté un posat mig disret i circumspecte, la mirada se li ha tornat dura i freda, i els seus llavis descobreixen una dentadura forta i temible.

—No pot haver-hi pau entre els humans i el bacil de la pesta.

—Per tant, ¿reconeix obertament la seva intenció d'utilitzar la guerra per exterminar completament el poble armeni?

És evident que el ministre de la Guerra ha anat massa lluny i, ràpidament, torna a refugiar-se darrere la fortalesa

inexpugnable de la seva cordialitat, que no el compromet a res.

—Les meves opinions i els meus objectius personals han quedat reflectits exhaustivament en els comunicats que ha publicat el nostre govern sobre aquest tema. Actuem sota la pressió de la guerra i de la legítima defensa, després d’haver passat molt de temps limitant-nos a observar i esperar. Els ciutadans que promouen la ruïna de l’estat acaben patint a tot arreu el rigor de la llei. Per tant, el nostre govern actua completament tenint en compte la legalitat.

Era com si haguessin tornat al principi. Johannes Lepsius no pot reprimir un gemec. Era com si sentís la veu de monsenyor Sawen: «no moralitzi, sigui objectiu, faci servir arguments». Tant de bo que tingués arguments esmolats com espases! Però haver d’estar-se quiet i no saltar de la butaca ja li consumia els nervis i l’omplia de desesperació; ell, l’orador acostumat a la trona i a parlar davant de multituds, necessitava més llibertat de moviments!

—Excel·lència —diu, amb una mà damunt del seu bell front—, ara no esmentaré obvietats com el fet que no és just que tot un poble pagui pels delictes d’uns quants, ni preguntaré per què dones i infants, nens petits com vostè mateix va ser-ho un dia, han de patir una mort brutal a causa d’una política de la qual no han sentit parlar mai. Voldria dirigir la seva mirada cap al futur del seu poble, Excel·lència. Aquesta guerra també s’acabarà i Turquia es veurà obligada a dur a terme negociacions de pau. Tant de bo que aquest sigui un dia feliç per a tots nosaltres. Però, si no ho és, ¿què passarà, Excel·lència? ¿El dirigent responsable d’un poble no ha de prendre precaucions per si la guerra té un final advers? ¿En quines condicions estarà la comissió negociadora otomana si la reben amb aquesta pregunta: «¿On és el teu germà Abel?»? Una situació realment incòmoda. Les potències guanyadores (tant de bo que no ho hàgim de veure) es repartiran sense miraments el botí adduint la gran falta comesa. General Enver Paixà, ¿com es justificarà llavors davant del seu poble el personatge més

important de la nació, que ha assumit tota la responsabilitat i ha gaudit d'una absoluta omnipotència?

Enver Paixà va fer uns ulls somiadors i va dir, sense ironia:

—Li agraeixo aquest excel·lent consell. Però qui es fica en política ha de tenir dues qualitats: en primer lloc, una certa lleugeresa o, si ho prefereix, menyspreu per la mort, que ve a ser el mateix, i, en segon lloc, una fe increbantable en les seves decisions, un cop les ha pres.

En sentir aquestes paraules, el pastor Lepsius s'aixeca i encreua els braços davant del pit quasi a la manera oriental. L'àngel de la guarda enviat per Déu als armenis es troba en un estat lamentable: el mocador li penja de la butxaca, un camal dels pantalons se li ha arromangat fins al genoll, la corbata cada cop està més torta i fins i tot se li han entelat les ulleres.

—Faci el favor de posar fi avui mateix a aquesta situació, Excel·lència —diu, inclinant-se cap a l'altre, que continua assegut—. Invocant un enemic interior que no existeix ha creat un precedent com no n'hi havia cap altre a la història. Centenars de milers de persones moren a les carreteres que porten cap a l'est. Posi fi avui mateix a aquesta ignomínia. Ordeni que s'anul·lin les ordres de deportació. Sé que encara no s'han evacuat tots els *vilaiets* i *sandjaks*. Si avui mateix, per consideració a l'ambaixador alemany i al senyor Morgenthau, vacil·la a dur a terme grans deportacions a l'Àsia Menor occidental, faci'm el favor de respectar el nord de Síria, Alep, Alexandreta, Antioquia i la costa. Proclami que ja n'hi ha prou! I quan torni a Alemanya l'ompliré d'elogis!

El generalíssim assenyala unes quantes vegades la cadira amb un gest de la mà, però el pastor no s'hi asseu.

—Sobreestima les meves atribucions, senyor Lepsius —declara, finalment—. L'execució d'aquesta mena d'ordres correspon al ministre de l'Interior.

L'alemany s'aparta el pinçanàs dels ulls envermellits:

—Precisament li vull parlar de com s'executen aquestes ordres. Perquè no se n'encarrega pas el ministre, ni el valí, ni el *mutessarif*, sinó subalterns i suboficials sense entranyes.